

Шестопалюк Олена Олександрівна – здобувач
Вінницького державного педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського

E-mail: o_shestopalyuk@rambler.ru

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАВОЗНАВСТВА

Однією з перспективних тенденцій модернізації та реформування системи підготовки майбутніх учителів до вимог Болонського процесу, що реалізований у більшості європейських країн на рівні національних освітніх стандартів, є компетентнісний підхід. Як зазначає А. Андрєєв, з «відносно локальної педагогічної теорії» даний підхід поступово перетворюється на суспільно значуще явище, що претендує на роль концептуальної основи політики, що проводиться у галузі освіти, як державою, так і впливовими міжнародними організаціями, включаючи, зокрема і Європейський союз» [1, с. 20].

Питання формування професійної компетентності вчителів розглядаються у роботах багатьох українських та закордонних дослідників: В. Адольфа, Н. Бібік, Т. Браже, Д. Бритела, Р. Гуревича, І. Зимньої, Б. Ельконіна, Р. Квасниці, М. Кабардова, Н. Кузьміної, М. Кадемїї, В. Кальнея, В. Ландшеер, О. Локшиної, А. Маркової, П. Мерсера, Л. Мітіної, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена, М. Робінсона, А. Хуторського, М. Чошанова, В. Шахова та ін. Аналіз підходів до змісту поняття «професійна компетентність вчителя» показує, що ця проблема активно вивчається, причому одні вчені визначають цю категорію як здатність учителя виконувати професійні функції, інші – як теоретичну і практичну готовність здійснювати професійну діяльність, або як сформованість професійних якостей педагога. Також, нині не має загальноприйнятої технології формування професійної компетентності вчителя, дослідники здебільшого вивчають лише окремі сторони цього процесу.

Мета статті полягає у визначенні поняття «професійна компетентність учителя правознавства»; аналізі структури професійної компетентності учителя правознавства та особливостей її формування і розвитку в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Проблема визначення поняття «професійна компетентність учителя» стала предметом суперечки педагогів, психологів, фізіологів, практиків. Проте і нині єдиного підходу до визначення даного терміну немає. При розгляді різних підходів до змістового наповнення поняття «професійна компетентність» ми намагалися звернути увагу на поступове уточнення змістовної частини цієї категорії. Разом з тим, особливе значення для нас мав той аспект

проблеми, що пов'язаний з джерелом ключового визначення досліджуваного поняття, що допомогло нам сформулювати власне розуміння даної категорії.

Ми вважаємо, що *професійна компетентність учителя* – це сукупність різнобічних науково-теоретичних знань і практичних навичок, що допомагають успішно виконувати педагогічну діяльність, уроджених здібностей до співпраці з іншими людьми, в поєднанні з належними моральними якостями, що сприяє ефективній взаємодії з учнями у педагогічному процесі на основі використання сучасних методик та технологій навчання.

Головний показник якості професійної підготовки – здатність і готовність застосовувати одержані знання у професійній діяльності, що дозволяє говорити про інтегративну природу компетентності, що формується на основі діалектично пов'язаних частин (знань, структур, способів діяльності, особистісних якостей).

У галузевому стандарті вищої освіти України галуззю професійної діяльності вчителя правознавства визначено сферу освіти, в тому числі середню загальну (повну) освіту, органи управління освітою, органи системи правоохорони, в тому числі ювенальної юстиції. Для повноцінної підготовки фахівця до роботи в зазначених галузях необхідна розробка такої технології навчання, що забезпечила б можливість ефективної діяльності в кожному із зазначених напрямів. Формування професійної компетентності майбутніх учителів правознавства характеризується: гуманістичною спрямованістю, що проявляється в орієнтації на універсальні цінності, визнання і пошану свободи вибору кожної людини, відповідальність за свій вибір як умову розвитку особистості та її самореалізацію; цілісністю, яку ми розуміємо як взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку особистості студента за умови системного формування професійно орієнтованих знань, їх поліфункціональності; комунікативністю і компетентністю; необхідністю формувати інформаційно компетентну особу через залучення студентів до роботи в інформаційному освітньому середовищі; розвитком почуття національної самосвідомості і пошани до інших народів, вихованням почуття історичної пам'яті, набуття досвіду ціннісного самовизначення; зміщенням акценту від засвоєння суми знань до їх конструювання, при якому системотворчим ядром навчально-виховного простору стає особа студента, включена в систему ціннісних стосунків.

Таким чином, *професійна компетентність учителя правознавства* – це інтегративна властивість особистості, яка володіє комплексом професійно важливих науково-теоретичних знань і практичних навичок, уроджених здібностей до педагогічної діяльності, в поєднанні з належними моральними якостями, що сприяє розвитку особистості учнів та їхньої правової грамотності на основі використання сучасних методик та технологій навчання.

Проведений аналіз публікацій з проблеми визначення професійної компетентності вчителів дозволив зробити висновок про відсутність єдиного підходу до виділення їх видів. Більшість учених сходяться на думці, що компетентність педагога визначається сукупністю таких складових, як: професійні знання та вміння, ціннісні орієнтації; мотиви діяльності фахівця; здатність до розвитку творчого потенціалу; володіння методикою викладання предмета, вміння розуміти і взаємодіяти з учнями, а також культура, що виявляється в мові, стилі спілкування. Відсутність хоча б одного з цих компонентів руйнує всю систему і зменшує ефективність діяльності викладача.

До елементів професійної компетентності Н. Кузьміна відносить такі: спеціальна компетентність у галузі дисципліни, що викладається; методична компетентність у галузі формування знань, умінь і навичок в учнів; психолого-педагогічна компетентність у галузі мотивів, здібностей, спрямованості учнів; аутопсихологічна компетентність – рефлексія педагогічної діяльності. О. Ларіонова в структурі професійної компетентності вчителя виокремлює інформаційно-методологічну, теоретичну, методичну, соціально-комунікативну та особистісно-валеологічну компетентності.

На думку О. Лебедевої, до структури професійної компетентності вчителя входять:

1) науково-теоретична компетентність: спеціальна компетентність (фундаментально-наукова підготовка); знання й уміння у галузі фахового предмета, наукові основи шкільного курсу відповідної шкільної дисципліни; методологічна компетентність – знання філософії науки як методологічної основи пізнавальної діяльності (методи наукового пізнання у фаховій галузі); інформаційна компетентність – навички й уміння орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати комп'ютерні технології на різних етапах навчально-виховного процесу;

2) методична компетентність: загальнопедагогічна; дидактична; конкретно-методична підготовка, що представлена через специфічні методи і прийоми навчання;

3) психолого-педагогічна компетентність: комунікативна компетентність – знання й уміння щодо побудови сприятливого психологічного клімату, відносин співробітництва в системах «учитель-учень», «учень-учень», продуктивних стосунків з колегами; диференціально-психологічні компетентності, що пов'язані з виявленням особистісних якостей і спрямованості учнів, з формуванням і розвитком їхньої пізнавальної активності.

Л. Мітіна професійну компетентність учителя розуміє як гармонійне поєднання знання предмета, дидактики та методики навчання, а також умінь і навичок (культури) педагогічного спілкування. Тобто можна вважати, що в структурі професійної компетентності вчена виокремлює методичну, дидактичну та комунікативну компетентності. О. Соловова в структурі професійної

компетентності вчителя виокремлює наступні компетентності: філологічну, методичну, управлінську, соціальну, психолого-педагогічну та компетентність у галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), наукову та предметну. В. Кричевський виділяє 4 типи професійної компетентності: функціональна, що характеризується професійними знаннями і вмінням їх реалізувати; інтелектуальна, вона виражається в здатності аналітично мислити і здійснювати комплексний підхід до виконання своїх обов'язків; ситуативна, що дозволяє діяти залежно від ситуації; соціальна – передбачає наявність комунікативних та інтегративних здібностей.

Дещо по-іншому підходить до структурування професійної компетентності вчителя А. Маркова. До складу професійної компетентності вчена включає процесуальні та результативні компоненти. У процесуальних виокремлюються педагогічна діяльність, педагогічне спілкування та особистість учителя; в результативних – навченість та вихованість учнів.

Закордонні експерти мають власну точку зору на складові педагогічної компетентності. Наприклад, у США на посаді вчителів у школах бажано бачити висококомпетентних спеціалістів. Педагогічними працівниками можуть працювати особи, які успішно склали тести, зміст яких включає перевірку п'яти основних аспектів: основні вміння; загальний кругозір (знання літератури, історії, мистецтва); знання педагогіки, психології, філософії; знання обраного предмету; майстерність учителя (даний аспект, до речі, досить часто критикують, його визнають неадекватним, вважаючи, що досить важко врахувати всі елементи майстерності) [2, с. 102].

І. Желіньська виділяє три типи компетентностей, що, на думку автора, є найбільш суттєвими і значущими в процесі підготовки вчителя: технічні, суспільно-економічні, морально-етичні. В. Струковська, І. Струковська та І. Пілковська поділяють професійну компетентність учителів на три групи: предметні, що стосуються предмету, що викладається; дидактико-методичні, що стосуються використання активних методів навчання (методу проєктів, навчання і роботи у співпраці, групі тощо), сучасних дидактичних засобів, технологій навчання; виховні, що стосуються різних способів впливу на учнів та спілкування.

Експерти Міжнародної організації ЮНЕСКО також активно працюють над розробкою професійних компетентностей вчителя. Особлива увага приділяється ІКТ компетентностям. Проєкт ЮНЕСКО «ICT Competency Standards for Teachers (ICT-CST)» («Стандартні компетентності з ІКТ для викладачів») [3] створений з метою: розробки повної структури компетентностей з ІКТ; проєктування освітніх стандартів і освітніх програм на ICT-CST; здійснення спроби прискорення глобальних змін у цій галузі. В проєкті зазначається, що для більш успішного життя, навчання та роботи в інформаційному суспільстві студенти та викладачі повинні

використовувати ІКТ, що допомагають: здійснювати пошук інформації, її аналіз, виконувати обчислення; вирішувати проблеми та приймати рішення; творчо та ефективно використовувати всі можливі інструменти для підвищення власної продуктивності; стати поінформованими, відповідальними, свідомими громадянами.

Завдяки ефективному використанню ІКТ у процесі навчання студенти можуть значно розширити свої можливості. Ключовою фігурою в допомозі студентам із розвитку власних можливостей має стати викладач. Тому сучасним викладачам необхідно бути готовими забезпечити підтримку студентам щодо вивчення ІКТ, ознайомити їх з перевагами застосування, та бути готовими використовувати ІКТ, оскільки традиційні методи та засоби навчання вже більше не забезпечують майбутніх викладачів усіма необхідними навичками.

Запропонований в проекті ЮНЕСКО [3, с. 8] навчальний план курсу, задачею якого є формування компетентностей з ІКТ у вчителів, розвиває три підходи (освіченість, поглиблення і створення знань) з шістьма компонентами навчальної системи (спрямованість, навчальний план, педагогіка, інформаційно-комунікаційні технології, організація й управління, розвиток професіоналізму вчителя). Тому професійна компетентність характеризується особистісно-суб'єктивною спрямованістю і завжди має конкретного адресата. Щоб професійна компетентність стала надбанням студента, потрібна тонка інструментовка стимулюючих способів дії на інтелектуально-моральну, емоційно-вольову, потребнісно-мотиваційну і діяльнісну царини його особистості.

В умовах ринкової економіки вимоги, які пред'являються до якості професійної діяльності фахівців у цілому і випускників усіх рівнів освіти зокрема, набуває особливого значення також у зв'язку із закріпленням на державному рівні такої складової професійної компетентності педагога, як правова компетентність, формування якої повинно забезпечити ефективне використання в професійній педагогічній діяльності законодавчих та інших нормативних правових документів органів влади для вирішення відповідних професійних завдань. Крім того галузь правової освіти гостро потребує висококваліфікованих фахівців – учителів правознавства.

У зарубіжних публікаціях представлена така класифікація видів професійної компетентності вчителя: ключові компетентності (key skills), серцевинні (core skills), базові (або основні) (base skills) і широкопрофільні (trans-ferable competences). У роботах українських і російських вчених вживається трьохкомпонентна структура: ключові, базові та спеціальні компетентності [4, с. 64].

Ключові компетентності – це ті узагальнено представлені основні компетентності, що забезпечують нормальну життєдіяльність людини в соціумі [5, с. 5]. Формування ключових

компетентностей відбувається не тільки в системі професійної освіти, але й загальної освіти, тому вони відіграють роль у становленні як учителя правознавства, так і будь-якого компетентного фахівця і особистості в цілому. Ми вважаємо, що найбільш суттєвими для майбутніх учителів правознавства є наступні ключові компетентності: загальнокультурні, соціальні, гностичні (навчальні й пізнавальні), інформаційно-комунікаційні, громадянські, самовдосконалення.

Базові компетентності передбачають сформованість первинного рівня здатності до конкретної професійної діяльності. Тому формування базових компетентностей має велике значення в розвитку педагогічної та методичної складових учителя правознавства, який повинен знати основи загальних теоретичних дисциплін, що забезпечують ефективне вирішення типових професійних завдань, що виникають у реальних ситуаціях педагогічної діяльності, відслідковувати основні напрямки розвитку освіти і педагогічної науки. Також учитель правознавства зобов'язаний володіти інформаційно-комунікаційними технологіями, засобами педагогічної діагностики, методичними прийомами, педагогічними методами.

Вивчення літератури та власний педагогічний досвід показали, що для майбутніх учителів правознавства повинні бути сформовані наступні базові компетентності: аксіологічні, загальнопрофесійні (психолого-педагогічна, методична, науково-дослідницька, організаційно-управлінська); проєктивні; комунікативні; інформаційно-комунікаційні.

У системі вищої педагогічної освіти в Україні нині основна увага приділяється саме спеціальним компетентностям. Загальноприйнятою є позиція, згідно з якою спеціальні (предметні) знання – необхідна, але далеко не достатня умова формування професійної компетентності. У рамках такого підходу особливий інтерес представляє думка Н. Абульханової, яка надає великого значення конкретно-предметним знанням фахівця, на думку вченої «саме вони виступають першоосновою формування всієї професійної компетентності». Система підготовки спеціаліста повинна забезпечувати передусім засвоєння відповідних знань, оскільки вони є необхідною передумовою для реалізації процесу праці. Відповідно спеціальні компетентності, які ми розглядаємо як реалізацію ключових і базових компетентностей у навчально-виховній, правовиховній і управлінській діяльності, виступають основою, базою у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів правознавства.

Аналіз галузевого стандарту вищої освіти України та педагогічний досвід дозволили нам виділити такі спеціальні компетентності, якими повинні володіти майбутні вчителі правознавства: соціально-психологічна компетентність; предметно-

методична компетентність у предметній галузі; методико-технологічна компетентність; використанні різноманітних методів, прийомів, засобів навчання (зокрема ІКТ); знанні сутності та змісту особистісно-орієнтованого підходу до освіти, вміння реалізувати його з метою створення мотивації до навчання; готовності виконувати функції класного керівника, пов'язані з реалізацією всіх напрямів базової культури особистості; використанні сучасних педагогічних технологій, що зреалізують поставлені цілі і адекватно використовують необхідні психологічні механізми; сприяння особистісному розвитку учнів за допомогою виховної та корекційної роботи з ними в різних соціумах (учнівський колектив, сім'я, система додаткової освіти, культурно-просвітницька діяльність тощо); інформаційно-комунікаційна компетентність; компетентність у галузі інноваційної діяльності, що характеризує учителя як експериментатора; креативна компетентність; контрольна-аналітична компетентність; лінгво-інформаційна компетентність; соціально-правова компетентність. Також до спеціальних компетентностей вчителя правознавства належать: у галузі правоохоронної діяльності – захист прав і законних інтересів учасників навчально-виховного процесу, а в галузі консультативної діяльності – консультування учасників освітніх відносин з правових питань.

Таким чином, професія вчителя правознавства відноситься до складної групи професій, що функціонують водночас у двох різнорідних системах: «людина-людина», «людина-техніка» та їх модифікаціях. Учитель правознавства крім підготовленості до педагогічної діяльності, повинен володіти спеціальними знаннями, здійснювати навчальну, виховну, організаційно-управлінську, виробничо-технологічну і дослідницьку діяльність.

До особливостей професійної компетентності вчителів правознавства відноситься гуманістична і духовна складові; органічна трьохаспектна єдність інформаційної, діяльнісної і технологічної сторін; латентний характер; суперечність; динамічність і статичність; специфічний характер суб'єкт-об'єктних стосунків; індивідуально-суб'єктна спрямованість; зв'язок з педагогічною майстерністю; інтегрований системотворчий характер.

На наш погляд, професійна компетентність вчителя правознавства повинна виражатися в сукупості таких елементів: уміння здійснювати процес навчання праву із використанням ІКТ; захист прав учасників освітніх відносин; консультування з правових питань; вирішення професійних правових завдань; використання законодавчих і інших нормативних правових документів, у тому числі й іноземними мовами. За нашим переконанням, професійна компетентність учителя – поняття динамічне, багатогранне й багатоаспектне, його зміст змінюється у відповідності із процесами, що відбуваються в суспільстві й освіті. Структура професійної компетентності також повинна періодично видозмінюватися,

корегуватися в зв'язку зі стрімким розвитком науки й практики, отже питання визначення змісту, форм, рівнів, механізмів та структури «професійної компетентності» учителя загальноосвітнього навчального закладу потребують подальшої розробки, систематизації, аналізу й узагальнення.

Нині є необхідність побудови нової технології професійної підготовки вчителів правознавства, коли навчання буде зорієнтоване не стільки на передачу правових знань, що постійно змінюються, скільки на розвиток умінь розв'язувати правові завдання та ситуації із використанням ІКТ. Упровадження компетентнісного підходу в практику підготовки майбутніх учителів правознавства передбачає розробку та реалізацію інтегрованих навчальних курсів, у яких предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентностей, наприклад, лінгвістичних та інформаційних компетенцій, а також вивчення інноваційних технологій та засобів, за допомогою яких можна одержувати, переробляти і використовувати правову інформацію.

Література

1. Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А.Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19-26.
2. Балицкая Н.З. Педагогическое образование за рубежом. Тесты на компетентность учителя / Н.З. Балицкая // Педагогическое образование. – 1992. – № 5. – С. 101-102.
3. Competency Standards Modules : ICT competency standards for teacher. – Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2008. – 13 p.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / Зимняя И.А. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 20 с.

Шестопалюк Елена Александровна – соискатель Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского

E-mail: o_shestopalyuk@rambler.ru

СТРУКТУРА ПРОФЕСИОНАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ПРАВОВЕДЕННЯ

Аннотація. В статті вивчено поняття «професійна компетентність учителя». На основі нормативних документів, регламентують діяльність вищих педагогічних навчальних закладів, галузевого стандарту вищої освіти України та аналізу роботи педагогів, психологів, фізіологів, практиків сформульовано визначення «професійної компетентності учителя правознавства». Проаналізовані складові частини

структура профессиональной компетентности будущих учителей правоведения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель правоведения, ключевые, базовые, специальные компетентности, информационно-коммуникационные технологии.

Shestopalyuk Olena – Postgraduate Student of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiy
E-mail: o_shestopalyuk@rambler.ru

THE STRUCTURE OF FUTURE LAW TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCE

Summary. *The notion of professional competence of a teacher is studied in the article. The professional competence of a teacher is defined as a dynamic, multifaceted and multilayered notion, the meaning of which changes according to the current processes in the society and education. On the basis of the normative documents regulating the work of teacher training institutions, the subject standard of higher education in Ukraine and the analysis of the works of teachers, psychologists, physiologists, the notion of the professional competence of a law teacher is as follows: it is an integrative characteristic of a person who has got theoretical knowledge, practical skills and inborn attitudes, as well as relevant moral qualities that foster the personal growth of students and their law knowledge with the help of modern educational methods and technologies.*

It goes without saying that the formation of the professional competence is combined with the attitude of prospective law teachers to their profession based on the understanding of its importance as well as the need for constant professional development. It is also very important for teachers to be ready for relevant legal defence and to develop competence in law of the students as well.

The component structure of the professional competence of prospective law teachers has been analyzed. Professional competence of law teachers includes key, basic and special competences. The special competences of prospective law teachers are presented as a possible realization of key and basic competences in educational, law and managerial activities. It has been determined that the structure of professional competence should be altered and corrected from time to time due to the rapid development of science and educational environment.

New ways of law teachers' professional training are necessary to find and develop. It is essential that knowledge is not just transmitted to students but that they develop skills for solving law problems with the help of ICT. The implementation of the competence approach into law teachers' training presupposes development and practical application of integrated courses in which the subjects are correlated with different types of competences such as linguistic and informational ones.

Key words: professional competence, law teacher, key and basic and special competences, ICT.